

Sprog i Norden

Titel: Ord avler ord. Nogle produktive sammensætningsled i dansk siden 1955

Forfatter: Pia Riber Petersen

Kilde: Sprog i Norden, 1977, s. 53-68

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ord avler ord

Nogle produktive sammensætningsled i dansk siden 1955

Af Pia Riber Petersen

De tre centralnordiske sprognævner er ifølge deres statutter forpligtede til at følge med i ordforrådets vækst. Hvordan det gøres kan man læse nærmere om hos Henrik Galberg Jacobsen: *Sprognævnet — hvad er det?* (i *Mål & Mæle*, København 1976, nr. 2, s. 3—11).

I 1955 kom den første fællesnordiske publikation *Nordiske sprogproblemer 1955* (udgivet i Norge under titlen *Nordiske sprogspørgsmål 1955*, og i Sverige *Nordiska språkfrågor 1955*). Den indeholdt lister for ordforrådets tilvækst i norsk og svensk. Året efter kom *Nordiske sprogproblemer 1956* med en liste også for dansk. Siden da er der kommet 5 toårige lister med nye ord, men med bindet for 1966—67 ophørte publikationen. Kun Dansk Sprognævn videreførte publiceringen af nyordslister. I 1972 udkom *Ny ord i dansk 1968—69*, og *Ny ord i dansk 1970—71* ventes udsendt i den nærmeste fremtid.

I artiklen her er *Nordiske sprogproblemer* og *Ny ord i dansk* forkortet til N+årstal.

For omkring 10 år siden opstod tanken om at samle disse registreringer af nye ord i en større ordbog. For Dansk Sprognævn skulle den begynde med 1955, hvor nævnet blev oprettet — og hvor Ordbog over det danske Sprog (herefter forkortet ODS) slutter; for Norge og Sveriges vedkommende 1945.

Der er flere begrundelser for det ønskværdige i en sådan ordbog. Nogle af *Nordiske sprogproblemer* er efterhånden udsolgt; man kan ikke forvente at alle 7 numre af publikationen er læseren i hænde, og det er i øvrigt besværligt at finde rundt i 7 forskellige bøger, der jo også har artikler om andre ting. Man kunne også godt tænke sig en fyldigere behandling af de ord der var med i de første årgange. Endvidere har der

i alle tre nævn været foretaget supplerende excerpinger, hvorved en række ord er blevet opdaget for de tidligere perioder. Endelig har "alderskriteriet" bevirket at visse ord ikke er kommet med. Alderskriteriet går ud på at der i en liste ikke medtages ord som kan føres tilbage til ca. 3 år før den periode listen skal dække, eller som har stået i ordbøger o.l. et eller to år før. Således kan ord der ikke medtages i én publikation fordi de er sjældne, være blevet almindelige men til gengæld for gamle når den næste publikation skal redigeres. Ud fra et løseligt skøn drejer det sig om lige så mange ord som dem der allerede er publiceret.

Projektet "den store nyordsundersøgelse" som den kaldes internt, blev startet, men især pga. underbemanding i de respektive nævn kom der aldrig rigtig gang i den før i 1975. Til gengæld var materialet som nu skulle behandles, blevet langt mere omfattende end man i projektets start havde forestillet sig.

En bevilling til de tre nordiske nævn fra Nordisk Råd, som blev udbetalt i 1976, har gjort det muligt overhovedet at komme videre, og vi kan i dag skimte en ende på projektet.

En vigtig side af nyordsarbejdet har hele tiden været at arbejde "nordisk". Det gøres ved at der ved hvert nationalt ord som kommer med i nyordsbogen, gives en modsvarighed på de to øvrige nordiske sprog, fx no. *underlydsfly*: da. *underlydsfly*, sv. *underljudsflugt*; sv. *vädersatellit*: da. *vejr satellit*, no. *værsatellit*.

Men vigtigere er det nok for det nordiske sigte at de tre ordbøger så vidt det nu har været muligt, er redigeret ens. Det materiale der bliver fremlagt, kan bruges til en sammenligning og vurdering af ordforrådets vækst i nordisk perspektiv.

I forbindelse med beslutningen om at oprette et nordisk sprogsekretariat har man gang på gang kunnet læse at de nordiske sprog fjerner sig fra hinanden — et yndlingseksempel på sprogforbistringen er da. *datamat*, no. *datamaskin*, sv. *dator* — men en seriøs vurdering må jo også medtage alle de nye ord der vitterlig er fælles. En endelig bedømmelse kan naturligvis først foretages når materialet foreligger i sin helhed, men allerede nu er visse sider af arbejdet så langt fremme

at man godt kan give nogle oplysninger om det nordiske perspektiv.

I arbejdet med den store nyordsundersøgelse støder man på en række problemer som skal løses praktisk for at udvalget af ord og behandlingen af dem bliver ensartet både nationalt og fællesnordisk.

Blandt disse problemer er der et som fortjener større opmærksomhed end så mange andre: nemlig udvalget af sammensætninger.

Det er jo ikke et problem der især gælder for nyordsundersøgelser; det gælder for enhver ordbogsredaktion. Formålet med en ordbog har også betydning for hvilke sammensatte ord man bør tage med. Fx kan Retskrivningsordbogen (udgivet af Dansk Sprognævn, 1955) ret præcis gøre rede for udvalget af sammensætninger: "Af sammensætninger er kun anført enkelte af de mest almindelige som eksempler. Hvor sammensætningen ikke kan volde stavemæssige vanskeligheder, henvises man til at slå op på de enkelte ord, hvoraf sammensætningen består".

I andre ordbøger hvor stavningen ikke er det primære, er afgrænsningen ikke så nem. Men det er dog ikke i mange ordbøger at man kan få at vide efter hvilke retningslinjer man har udvalgt sammensætningerne. Hvis spørgsmålet nævnes, er det som regel i ret vage vendinger om at man medtager prægnante sammensætninger og udelader dem som kan dannes uden videre.

I indledningen til ODS (bind 1, 1919, s. XXVIII) er der en kort beskrivelse af kriterierne for medtagelse af sammensatte ord, og der skelnes mellem tre typer sammensætninger: prægnante (leksikaliserede, idiomatiserede) sammensætninger hvor de to led er smeltet sammen til "*en enhed, et nyt begreb, hvis betydning man ikke kan udregne ved at opløse ordene i deres enkelte dele*". Der gives eksempler som *Aakande, Aandsfraværelse, Agurketid* m.fl., og det oplyses at disse medtages i samme udstrækning som usammensatte ord. Den anden type, rækkesammensætninger, er (banale, tolkelige) sammensætninger "*hvis betydning er umiddelbart indlysende, naar man*

kender betydningen af ordets enkelte dele". Denne type medtages normalt ikke. Det siges at hvis den alligevel medtages, er det kun for at vise hvordan det første led bruges i sammensætninger, og typen medtages ofte i samleartikelform. Den tredje type, individuelle sammensætninger, defineres ikke, men der gives nogle eksempler på forfatteres nydannelser, fx *Dugfaldstid, graadbitter* (Johs. Jørgensen) m.fl. Denne type medtages normalt heller ikke. Når ordbogen ikke medtager sådanne ord, er det ikke fordi de er individuelt dannede, men fordi de ikke er blevet almindelige — altså et frekvenssynspunkt. Hvis man sammenholder frekvenssynspunktet med de ovennævnte kriterier, er det de meget sjældne og de meget almindelige ord der udelukkes.

Kriterierne er ikke knivskarpe, og ordbogen skriver da også at "afgørelsen derfor i mangfoldige tilfælde maa bero paa redaktørens skøn".

De nævnte kriterier er så tilpas rummelige at de også gælder for de toårige lister og for den store nyordsundersøgelse. Ud fra en analyse af praksis for medtagelse og udeladelse af ord, kan man måske komme lidt nærmere på hvad der egentlig er forstået med "redaktørens skøn".

Til de toårige lister hører et afsnit om orddannelsen. I årgangen N 68—69 bliver ordene beskrevet som:

- 1) Ord fra andre sprog
- 2) Betydnings- og oversættelseslån
- 3) Anden mulig påvirkning fra andre sprog
- 4) Afledninger
- 5) Sammensætninger:
 - a) Med produktivt førsteled
 - b) Med produktivt andetled
 - c) Modsætningsdannelser
 - d) Analogidannelser
 - e) Tilbagedannelser
- 6) Ellipser
- 7) Initialord
- 8) Litraord
- 9) Slang og lignende

Visse orddannelsestyper er ikke med, vel sagtens fordi der tilfældigvis ikke er belæg på dem i dette nummer. Det gælder roddannelser, sammensatte participialadjektiver (som er med i N 66—67) og sandannelser.

Der er naturligvis ikke noget i vejen for at et ord kan beskrives på flere måder, fx både være oversættelseslån og analogidannelse, og produktivitet kan være under indflydelse af et andet sprog.

Nedenfor er anført et eksempel på det materiale som ligger til grund for redaktionen af den store nyordsbog, altså en række ord som har været brugt i perioden og er blevet excerperet i Dansk Sprognævn. Ordene står ikke i ordbøger o.l. fra før 1955, og det kan derfor ikke bevises, at de ikke er nye. Vi regner dem så for nye ord. Der er to typer i listen nedenfor: med kursiv er ord der er fundet tilstrækkelig prægante til at de er kommet med i de toårige lister eller er medtaget i den foreløbige redaktion af den danske del af den store nyordsundersøgelse. Med ordinær er de ord der ikke skal med. Listen er ikke komplet, idet der bl.a. mangler en række ord som er excerperet af andre grunde (stavning, bøjning).

<i>elefanthue</i>	<i>elektronregner</i>
elefantpessar	<i>elektronstyret</i>
elektricitetsbestyrer	elektronikfabrikant
elektricitetsdirektør	elektronikmateriel
elektricitetsskat	<i>elektronikmekaniker</i>
elektricitetsværksbestyrer	<i>elektroniktekniker</i>
elektrikerfaglærer	elitebarn
elektrikermester	<i>elitebilist</i>
elektroencefalografi	elitedeltager
elektroencefalografisk	eliteidræt
<i>elektronalder</i>	elitekartoffel
elektronanlæg	<i>elitekultur</i>
elektronboghorderimaskine	<i>eliteorienteret</i>
<i>elektronflash</i>	eliteparti
<i>elektronmusik</i>	

Ordet *elefanthue* er et godt eksempel på et leksikaliseret ord, og det kommer naturligvis med. Derimod kommer *elefantpessar* ikke med, fordi det efter redaktørens skøn er for slangpræget. Men det er lige så leksikaliseret som *elefanthue*; det betyder jo ikke 'pessar til en elefant', men 'alpehue'.

Ordene med *elektricitets-* på førstepladsen skal ikke optages, de opfylder banalitetskravet og er rækkesammensætninger; jf. at ODS (bind 4, 1922) nævner blandt de mange sammensætninger: "*Elektricitetsleder, -lære, -maaler, -samler, -værk.*" Ordene kan dannes umiddelbart, og at de ikke er med i ODS eller i ordbøger fra før 1955 betyder ikke at de er nye, de har også kunnet dannes før 1955. Det samme gælder for *elektrikerfaglærere* og *elektrikermestere*.

Ordene *elektroencefalografi* og *elektroencefalografisk* skal næppe optages i den danske liste, fordi de er for fremmedsprogede, og de er ikke indgået i det almene danske ordforråd. I øvrigt er det banale sammensætninger; hvis man forstår hvert enkelt led, forstår man hele ordet umiddelbart.

Ordene *elektronalder*, *elektronflash*, *elektronmusik*, *elektronregner* og *elektronstyret* optages, mens *elektronanlæg* og *elektronbogholdermaskiner* regnes for banale sammensætninger. Når *elektronalder* optages i den store nyordsundersøgelse (det har ikke været med i de toårige lister) er det ikke pga. leksikaliseringen alene, men fordi *-alder* er produktivt. I N 57—58 er *rumalder* med i listen, og det forklares redaktionelt som 'rumfartens tidsalder'. Ordet er nok dannet i analogi med det ca. 10 år ældre ord *atomalder*: "Menneskets Indtræden i Atomalderen med dens mange Problemer" (P. Bergsøe: Kemi, 4. udg., 1946, s. 10). I N 68—69 kommer der en række med: *dataalder*, *datamatalder*, *edb-alder*, *jumboalder*, *jumbojetalder*, og i den store nyordsundersøgelse kan man også overveje *jetalder*. I de ældre ord *stenalder*, *bronzealder*, *jernalder* har *-alder* en lignende betydning, og førsteledet er som ved de nye sammensætninger det der er karakteristisk for den pågældende periode, og som får afgørende indflydelse på samfundets struktur.

Ordet *elektronflash* får indpas i nyordsbogen, men det er næppe et spørgsmål om leksikalisering eller produktivitet, men

det skyldes at vi har et ældre ord for samme ting: *elektronblitz*, hvor andetledet er fra tysk; det nye ord har engelsk andetled. Dansk efterled *-lynlys* synes ikke at have en chance.

Ordet *elektronmusik* kommer med. Det er en betegnelse for en ny type musik, der er slået an, en musik der er frembragt ad elektronisk vej.

Vi medtager *elektronregner*; det er en betegnelse for en opfindelse der er blevet almentilgængelig, og desuden er andetledet *-regner* interessant fordi det er en ny brug af ordet. Det betyder jo 'regnemaskine'. Ordet *regner* er if. ODS (bind 17, 1937) sjældent brugt og kan kun bruges om personer. Andetledet *-regner* er nok ved at blive produktivt; med i den store nyordsbog kommer også *lommeregner* (for den samme ting), og i Dansk Sprognævns citatsamling har vi noteret flere eksempler på denne nye brug af ordet: *bordregner*, *kombiregner*, *mapperegner*, *miniregner* m.fl.

Når *elektronstyret* medtages, er det fordi *-styret* regnes for produktivt, jf. *datastyret*, *elevstyret* og *lærerstyret* (i N 68—69).

De 4 ord med *elektronik-* er for en umiddelbar betragtning aldeles ens og er rækkesammensætninger, men ikke desto mindre kommer *elektronikmekaniker* og *elektroniktekniker* med. Det er fordi det er officielle betegnelser for personer med en specifik uddannelse. Derfor kan man med nogen ret tale om leksikalisering, omend det er en anden form for leksikalisering end den der fx konstateredes ved *elefanthue*. Her er ordets leksikaliserede betydning defineret ved læretid, fagindhold, eksamen, kompetence og autorisation til at udføre bestemte ting.

Ordene med *elite-* på førstepladsen er kun et udpluk. Vi har i samlingen i alt 44 forskellige ord. Det vil føre for vidt at nævne dem alle, og det er heller ikke nødvendigt; jeg har udvalgt nogle repræsentative.

Som førsteled i rækkesammensætninger er *elite-* velkendt, jf. at ODS (bind 4, 1922) anfører blandt de mange sammensætninger: "*Elitearbejder*, *-bataillon*, *-eskadron*, *-frø*, *-garde*, *-plante*, *-tropper*."

I henhold til det oplyste om ODS' redaktionspraksis er disse

altså rækkesammensætninger, og det gælder også for de fleste af de ord vi har excerperet: *elitebarn*, *elitedeltager*, *eliteidræt*, *elitekartoffel* m.fl.

Et enkelt af dem, *elitebilist*, er dog leksikaliseret, idet det ikke kun bruges om en særlig dygtig bilist, men om én der kører skadefrit, og derfor opnår en særlig billig forsikring, jf. fx følgende citat: "elitebilisterne ... udgør over halvdelen af alle automobilforsikringer. Desværre er det ikke ensbetydende med, at danske bilister er blevet dygtigere, men nok så meget et resultat af forskellige bonussystemer, hvor det ofte kan være en fordel at betale skaderne selv". (Berlingske Tidende 24.12.74, 1. sektion, s. 10). Eller: "elite-bilister med fem, seks og syv års skadefri kørsel". (Politiken 15.1.75, s. 13).

Ordet *elitekultur* vil også komme med, men det er fordi *-kultur* er produktivt i en ny betydning.

Man kunne med nogen ret sige at *elite-* er produktivt, men når det ikke er gjort, er det fordi produktivitet ikke blot er evnen til at indgå i sammensætninger. *Elite-* er virkelig inden for en kort periode blevet overordentlig populært; af de 44 forskellige ord er de 39 efter 1970.

Ser man nemlig på de ord der fx i N 68—69 registreres som havende produktivt første- eller andetled, gælder det for mange af dem at det er ny betydning af et i forvejen velkendt ord, og denne ny betydning yngler: *kerne-* i *kernefag*, *kernefamilie*; *miljø-* i *miljøbeskyttelse*, *miljøforurening*, m.fl.; *sampils-* i *sampilsramt*; *stof-* i *stofbrug*, *stofmisbruger*, m.fl. For andetled kan der nævnes: *-bank* i *databank*; *-jungle* i *fradragsjungle*, *skattefradragsjungle*, *skattejungle*; *-landskab* i *bibliotekslandskab*, *møbellandskab*; *-pukkel* i *digterpukkel*; *-underlag* i *befolkningsunderlag*, *trafikunderlag*.

Når man derfor siger at *-regner* er produktivt, er det fordi *elektronregner* er leksikaliseret og i denne sammensætning får *-regner* en ny betydning. Ordet *elektronregner* danner mønster for en række nye sammensætninger. Men har vi først konstateret en ny betydning af et i forvejen kendt ord, er alle de nye sammensætninger rækkesammensætninger.

Analogi og produktivitet er derfor samme orddannelsestype

— analogi er de(n) første nye sammensætning(er), og produktivitet er når der bliver tale om rækkesammensætninger.

Men der registreres en anden form for produktivitet i ord-dannelseafsnittet i de toårige lister. Det er den der kort kan karakteriseres sådan: produktivitet er indavl.

Lad os se på nogle led der karakteriseres som produktive:

Første gang *fritids-* kommer med, er i N 63—65. Det står på alfabetisk plads og registreres ikke som produktivt. Det ord det drejer sig om er *fritidssamfund*. Næste gang er i N 66—67, her er der mange: *fritidsbolig*, *fritidscenter*, *fritidshave*, *fritidshus*, *fritidsområde*. Og *fritids-* er i orddannelsesafsnittet karakteriseret som produktivt. I N 68—69 sker det samme; de nye ord er *fritidsby*, *fritidsgrund*, *fritidskonsulent*, *fritidslov*, *fritidsundervisning*. I N 70—71 som er under udgivelse, er der slet ingen med.

Førsteleddet *fritids-* er ikke nyt, jf. ODS (bind 6, 1924) har under *Fritid*: “*hertil: Fritids-arbejde, -syssel ofl.*”. Og *fritidssamfund* registreres da heller ikke pga. *fritids-*, men fordi *-samfund* er produktivt: *forbrugersamfund*, *fritidssamfund*, står der i orddannelsesafsnittet. Ordet *fritidssamfund* bliver et belæg på hvordan *-samfund* bruges i ny betydning. I perioden 66—69 kaldes *fritids-* produktivt og i N 70—71 medtages ingen. At der ingen er med her, er jo nok fordi *fritids-* er blevet til en byggeklods i sproget som ikke længere er værd at registrere — det er nu rækkesammensætninger. At der ikke skulle være dannet nye sammensætninger med *fritids-* som 1. led senere end 1971, synes helt utænkeligt (og så var det jo heller ikke produktivt) og Sprognævnets citatsamling viser da også at der er dannet mange: *fritidsalfons*, *fritidsanalyse*, *fritidsanliggende*, *fritidsanlæg*, *fritidsaktivitet*, *fritidsareal*, *fritidsassistent* (de her nævnte er kun dem hvis andetled begynder med *a*; det giver et fingerpeg om hvor mange der er).

Førsteleddet *forbruger-*: ODS (bind 5, 1923) har *forbruger* med og betydningen er: ‘*person, som køber og forbruger en vare*’. Der er ingen sammensætninger med. I N 63—65 er *forbrugersamfund* optaget, (*-samfund* er her kaldt produktivt);

i N 68—69 *forbrugerrigtig* (-*rigtig* registreres som produktivt);
i N 70—71 *forbrugerombudsmand* og *forbrugerorienteret*.

Førsteleddet *kultur-*: ODS (bind 11, 1929) har et væld af sammensætninger med, fx *kulturbølge*, *kulturffjendsk*, *kulturliv*. I N 61—62 er *kulturminister*, *kulturministerium* med, brugt som uofficielle betegnelser for *minister/ministerium for kulturelle anliggender*. Her findes også *kulturmønster* og *kulturpause*; *kultur-* er ikke i orddannelsesafsnittet kaldt produktivt. Men både *-mønster* og *-pause* er registreret som produktive. I N 63—65 findes *kulturelite*, *kulturkløft* og *kulturpave*, og *kultur-* kaldes produktivt. Andetleddet *-elite* er ikke på noget tidspunkt kaldt produktivt, *-kløft* bliver det i N 68—69 og *-pave* kendes fra det nyere ord *skrankepave*. I N 63—65 finder vi også *-kultur* som andetled i sammensætninger, også registreret i orddannelsesafsnittet som produktivt i følgende sammensætninger: *finkultur*, *højkultur*, *lavkultur*. I N 66—67 er der ingen med *kultur-* på førstepladsen, mens *røvkultur* og *subkultur* får indpas. I N 68—69 møder man *kulturping* og *undergroundkultur*, *undergrundskultur* og *ungdomskultur*. I N 70—71 er *alternativkultur*, *modkultur* og *stofkultur* med.

Førsteleddet *samfunds-*: ODS (bind 18, 1939) har et væld af sammensætninger fx *samfundsanliggende*, *samfundsbevarende*, *samfundsbrist*. I N 63—65 er *samfundsfag* og *samfundsfaglig* optaget. Disse to ord er officielle betegnelser på henholdsvis et skolefag og en linje i gymnasiet. Hverken første- eller andetleddet registreres som produktivt. I N 68—69 optages *samfundsrelevant*, og i N 70—71 er *samfundsregistreret* med følgende belæg: *samfundsbestemt*, *samfundsmodel*, *samfundsorienterende*, *samfundsorienteret*, *samfundsstyring*, *samfundstaber*. Og andetleddene her er gengangere.

Det fælles for *fritids-*, *forbruger-*, *kultur-*, *samfunds-* er at der næppe er tale om ny brug af et gammelt ord. Det er kun *forbruger-* der i ODS ikke har angivet sammensætninger og for de andre er der belæg for sammensætninger hvor 1. leddet har lignende betydning som i disse sammensætninger. Derimod er det fælles at de indgår i sammensætninger som er belæg for produktivt andetled og de sammensætninger som dannes, når man også kalder førsteleddet produktivt, er også

produktive andetled. Når der her registreres produktivitet, er det leddets evne til at indgå i sammensætninger med andre produktive led. Det er kort sagt Tordenskjolds soldater der registreres.

Jeg vil give et yderligere eksempel på dette:

Allan Karker skriver i *Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk* (Sprog i Norden 1971, s. 34) at *-bevidst*, *-rigtig* og *-venlig* er "orddannelsestyper af høj (og modepræget) produktivitet . . . oprindelig efter tilsvarende orddannelser i svensk med *-medveten*, *-riktig* og *-vänlig*". Man må nok også regne med en vis påvirkning fra engelsk; Knud Sørensen skriver i *Engelske lån i dansk* (1973, s. 85) at *-bevidst* er oversættelseslån fra engelsk *-conscious*, fx *class-conscious* 'klassebevidst'. I N 56 registreres *-minded* med en tilråkning til at bruge sammensætninger med *-indstillet* eller *-sindet* i stedet. Andetledet *-minded* har trods frarådningen slået an, mens *-indstillet* og *-sindet* er om end ikke lige så modeprægede så dog også produktive. Det gælder for de her nævnte undtagen *-minded*, der er direkte lån, at den ny betydning er under indflydelse af svensk eller engelsk. Den ny betydning har medført at ordene nu indgår i sammensætninger med andre førsteled end de tidligere har kunnet.

Jeg har lavet et skema over visse adjektiviske, produktive andetled, og deres mulige kombination med forskellige førsteled. Udgangspunktet er en registrering af de førsteled som andetleddene er kombineret med i de toårige lister. De sammensætninger er markeret med X. Dernæst er de førsteled som andetleddene kan kombineres med, men som ikke er i de toårige lister selv om vi har belæg for dem i citatsamlingen, markeret med O. Skemaet er ikke komplet, fordi der mangler de førsteled som andetleddene er blevet kombineret med ifølge samlingen, men som ikke har været med i de toårige lister. Dvs. at *løbevenlig* og *numserigtig* ikke bliver opført i skemaet, selv om de findes i samlingen, fordi de to ord ikke er med i de toårige lister og ingen af de andre andetled har været kombineret med disse førsteled.

Skemaet viser at visse andetled er mere produktive end andre. Det drejer sig først og fremmest om *-orienteret*, *-be-*

	-minded	-indsatlet	-sindet	-orienteret	-rettet	-betonet	-bevidst	-bestemt	-præget	-venlig	-rigtig	-glad
afsætnings-				○			×					
arbejds-	○	×	×	×			○					
børne-	×	×	×									
erhvervs-		○	○		○	○						
farve-	○	×	○		○							
fod-		×	×				○					
forbruger-	○	×	×				○					○
fremtids-	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	
industri-			○				○					○
krops-			×				×					
kunde-			○				×	○				○
kvalitets-		○	○	×	○	×	○					
livsanskuelses-					×							
Maginot-												×
markeds-		○	○			○	○					×
meje(ri)-		×										
merkantil-						○						×
mode-		×		×	○	×	×	×				○
neutralitets-												×
pris-			○				×					
projekt-		○										×
salgs-		○	○				○	○				○
samfunds-		○	○	○	×	○	○	○	○	×	○	○
sex-	○					×						○

vidst, -venlig og -rigtig; dernæst -bestemt, -betonet, -minded og i mindre grad -glad, -præget, -rettet, -sindet og indstillet.

Dette svarer vel nok til en umiddelbar fornemmelse af disse andetleds produktivitet, og fx også til Allan Karkers beskrivelse af *-venlig, -rigtig og -bevidst.*

Men skemaet viser også at de andetled der karakteriseres som mest produktive, indgår i sammensætninger med de førsteled som vi også kalder produktive — samtidig med at produktive førsteled indgår i sammensætninger med de fleste andetled fx *forbruger-, fremtids-, samfunds-*. Derimod vil førsteled, som netop vil blive karakteriseret som uproduktive, kun optræde med et enkelt af andetleddene fx *livsanskuelsespræget, Maginotsindet, mejerigtig.*

Det er muligt at man ved mere indgående analyse af materialet yderligere kan finde andre typer af produktivitet. Og man kan finde eksempler på led som ikke hører ind under mine to typer produktivitet, men som næppe heller bør beskrives som produktive. Det er fx tvivlsomt at registrere *-bank* som produktivt i *egnsbank* sammen med *databank* (i N 68—69); det er to forskellige *bank'er*. Andetleddet *-forskning i adfærdsforskning, forureningsforskning, udviklingsforskning* er nok hyppigt i nye sammensætninger, men disse nye sammensætninger er dannet på samme måde som *sprogforskning* eller *folkemindeforskning* (begge i ODS). At det dog trods banaliteten i dannelsesmåden er rimeligt at tage dem med på alfabetisk plads er en anden sag. Det samme gælder for *amts-*, der kaldes produktivt i *amtsborgmester, amtsdirektør, amtskommunaldirektør*; jf. ODS' eksempler med *amts-*: *amtsavis, amtsforstander, amtsforvalter, amtskommune* m.fl.

Man kunne nok sætte et spørgsmålstegn ved den toårige registrering af produktivitet. En toårig periode er, som mange af mine eksempler har vist det, en for kort periode at registrere produktivitet i; det får først mening når man sammenholder et produktivt led med både foregående og efterfølgende årgange. Og for produktive andetled betyder det at man skal gennemgå hele den alfabetiske liste for at få af- eller bekræftet sin formodning. En komplet førsteleds- og andet-

ledsregistrant ville nok være mere nyttig.

I den store nyordsundersøgelse vil en registrering af produktive led have mere mening, især hvis man får nærmere hold på definitionen af dem. Men også dér tror jeg at en komplet førsteleds- og andetledsregistrant ville være nyttig.

De led som i de toårige lister og her er karakteriseret som produktive, er for størstedelen fælles i de tre nordiske sprog. Jeg vil give nogle eksempler:

- da. *engangs-*: i *engangsbestik, engangsble, engangsbrug, engangsflaske* m.fl.
- no. *engangs-*: i *engangsbeget, engangsbleie, engangs-emballasje, engangstruse* m.fl.
- sv. *engångs-*: i *engångsbruk, engångsbestick, engångs-flaska, engångsservis* m.fl.
- da. *familie-*: i *familieplanlægning, familierabat, familie-situation, familievejleder, familievenlig* m.fl.
- no. *familie-*: i *familiefilm, familiekunnskap, familieplan-legge, familieplanlegging, familierabatt* m.fl.
- sv. *familje-*: i *familjedaghem, familjehotell, familje-planering, familjerådgivning* m.fl.
- da. *forbruger-*: i *forbrugerbevidst, forbrugerdemokrati, forbrugerminister, forbrugerombudsmand, forbrugersamfund* m.fl.
- no. *forbruker-*: i *forbrukerlære, forbrukerombudsmann, forbrukersamfunn* m.fl.
- sv. *konsument-*: i *konsumentombudsman, konsumentforska, konsumentvara; konsumtions- i konsum-tionsinriktad, konsumtionssamhälle* m.fl.

Ordet *förbrukare* findes i svensk, men der er ingen sammensætninger med dette ord som førsteled i Svenska Akademiens ordlista (1973). Derimod bruges *konsument*, der i Svenska Akademiens ordlista forklares med '*förbrukare*', i de samme sammensætninger hvor *forbruger/forbruker* optræder i dansk og norsk. Selv om svensk altså adskiller sig fra dansk og norsk i valg af glose, er elementet lige produktivt i alle tre sprog.

Og i hvert fald er *forbrugerombudsmand*, måske også visse andre, i dansk lånt fra svensk *konsumentombudsman*.

Det danske *fritids-*, som er omtalt tidligere, er også produktivt i norsk; fx *fritidshus*, *fritidsklær*, *fritidssenter*; og i svensk, fx *fritidsby*, *fritidshus*, *fritidskonsulent*, *fritidspedagog*.

Et af tidens store modeord, *miljø*, fx *miljøbeskyttelse*, *miljøforurening*, *miljøvenlig*, *boligmiljø*, *udemiljø*, *undergrundsmiljø*, er lige så produktivt i svensk, jf. Catharina Grünbaum: Ordet *miljö* — i olika miljöer (i Språkvårdsstudier, Stockholm, 1974, s. 145—155). I norsk er det lige så populært, fx *miljøaktivist*, *miljødepartement*, *miljøklosett*, *miljøvennlig*.

Svarende til det danske *-bank* som er omtalt tidligere, er norsk *blodbank* (N 55, ældste citat er fra 1950). Dansk *blodbank* står i leksikonnet Den nye Salmonsens, 1949. Det er nok dette ord der ligger til grund for den betydningsudvidelse der er sket i *-bank*. I N 66—67 er de norske *databank*, *erfaringsbank* og *kunnskapsbank* med. I svensk er *-bank* nævnt som produktivt i N 63—65 med følgende eksempler: *frysbank*, *lägenhetsbank*, *organbank*.

I dansk er *-center* meget produktivt: *butikscenter*, *døgncenter*, *nyrecenter*, *regnecenter*, *socialcenter*, *uddannelsescenter*, *ungdomscenter*, *universitetscenter*. Det gælder for norsk også: *alderssenter*, *butikkssenter*, *ungdomssenter*, *universitetssenter*, *utdanningscenter*, *vekstsenter* og for svensk: *butikscenter*, *njurcenter*, *socialcenter*, *ungdomscenter*, *utbildningscenter*.

Andetleddet *-underlag* er produktivt i fx *befolkningsunderlag*, *trafikunderlag* (og det er udvidet brug af *-underlag* i forhold til fx i det ældre ord *skriveunderlag* (som står i ODS) og denne nye brug findes også i de norske ord: *befolkningsunderlag*, *trafikkunderlag*).

For dette sidste eksempel er det klart at den nye betydning af *-underlag* er en svenskpåvirkning i dansk. Og det gælder for en række andre tilfælde også; det er ikke ualmindeligt at de nye betydninger ved de produktive led er under påvirkning fra andre sprog. Det samme er tilfældet ved de førnævnte *-venlig*, *-rigtig*, *-bevidst*. Hertil hører også *-sindet*, hvis produktivitet forstærkes af det svenske produktive *-sinnad*, som

vistnok er enten et oversættelseslån fra engelsk *-minded* eller i hvert fald en påvirkning fra de mere og mere almindelige sammensætninger med *-minded*. Dansk *-sindet* får derved to påvirkninger, dels *-minded* og dels svensk *-sinnad*.

De sidste typer her findes også i norsk, fx *-bevisst* i *rentebevisst*, *resultatbevisst* og *-vennlig* i *badevennlig*, *fallevennlig*, *fotvennlig* m.fl. (alle i N 63—65), *-minded* i *ferieminded*, *kvalitetsminded*, *turistminded* (N 61—62), og her er der en lignende svenskpåvirkning på norsk.

Denne form for påvirkning kan være vanskelig at registrere fordi den ikke drejer sig om leksikaliske lån, men om en påvirkning til en udvidet brug af et i forvejen kendt ord. Og når først et ord er produktivt på hjemlig grund, er de nye sammensætninger dannet nationalt: *løbevennlig*, *numserigtig* og *fodbevidst* behøver ikke at have svensk forlæg. Vi får tilføjet sproget en byggekloks, det er deri produktiviteten ligger.

Den konstatering at de produktive led stort set er fælles for dansk, norsk og svensk, og at vi danner nye ord af samme elementer, er jo nok så interessant i en tid hvor man vil oprette et nordisk sprogsekretariat der skal have til opgave at hindre at sprogene yderligere glider fra hinanden.